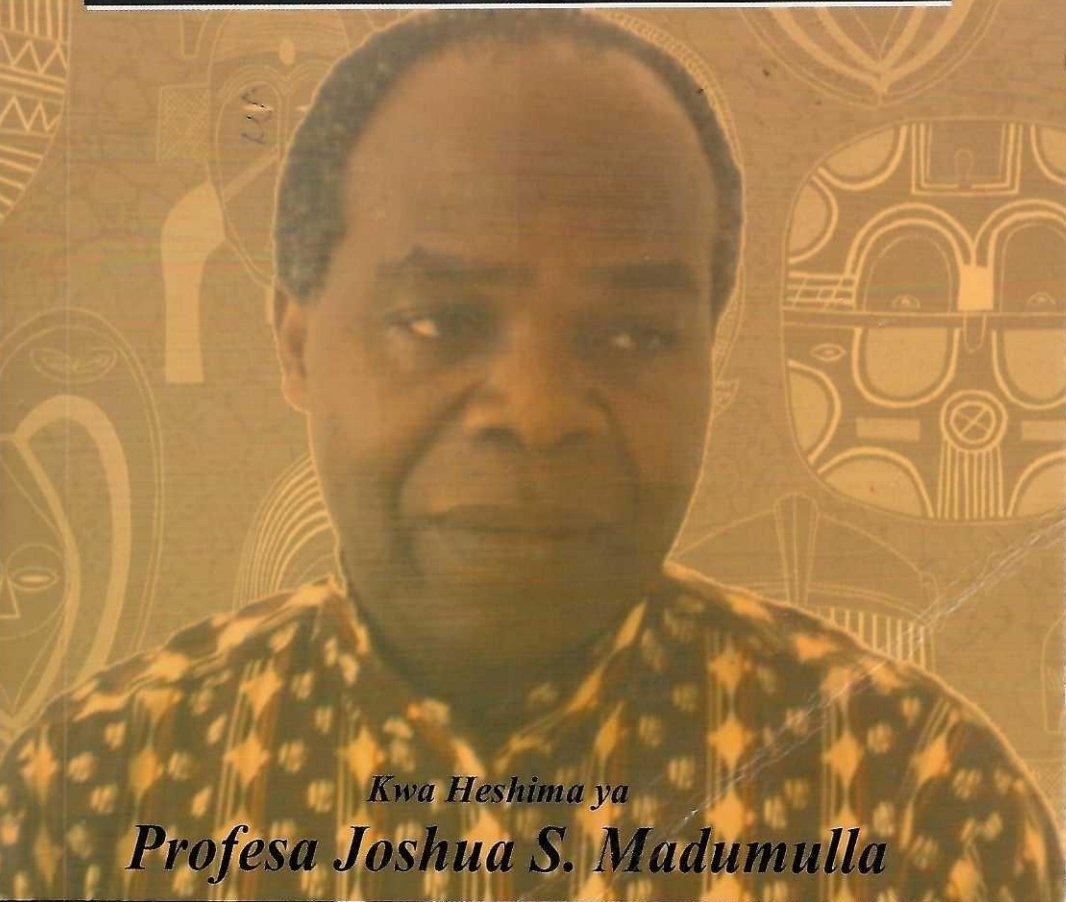

KOJA LA TAALUMA ZA INSIA

Kwa Heshima ya
Profesa Joshua S. Madumulla

Wahariri:
Athumani S. Ponera na Zuhura A. Badru

Koja la Taaluma za Insia

Kwa Heshima ya

Profesa Joshua S. Madumulla

Wahariri:

Athumani S. Ponera na Zuhura A. Badru

Kimehaririwa na

Athumani S. Ponera na Zuhura A. Badru

Wahadhiri wa Taaluma za Kiswahili
Chuo Kikuu cha Dodoma, Tanzania
Skuli ya Sanaa na Lugha
Idara ya Kiswahili

Baruapepe: ; badrulisajr@gmail.com
Simu: +255 767 959 784; +255 717 641 103

Toleo la Kwanza: 2019

Hakimiliki © Athumani S. Ponera na Zuhura A. Badru 2019

ISBN: 978-9987-03-121-4

Kimesanifiwa na
Peter Mponeja

Kimechapishwa na kutolewa na:

Karljamer Publishers Limited

S.L.P. 70538

Dar es Salaam – Tanzania

Barua Pepe: karljamerpublishers@gmail.com.

Simu: +255 717 028 828; +255 767 028 828

Haki zote zimehifadhiwa. Hairuhusiwi kunakili, kupiga chapa, kuiga au kukitafsiri kitabu hiki kwa namna yoyote ile bila idhini ya wahariri na mchapishaji wa kitabu hiki.

Yaliyomo

Tabaruku	v
Shukurani	vii
Dibaji	viii
Utangulizi	xiv
SEHEMU YA KWANZA:	1
Ujumi na Sanaa	1
Sura ya 1: Athari za Kanuni za Ujumi Mweusi katika Ushairi wa Kiswahili.....	2
<i>Kitula G. King'ei</i>	2
Sura ya 2: Ladha ya Ujumi wa Kimagharibi katika Riwaya Pendwa ya Kiswahili: Mifano kutoka Riwaya za M.S. Abdulla na A.E. Musiba.....	18
<i>Aginiwe Nelson Sanga</i>	18
Sura ya 3: Dhana ya Uidili kama Kiunzi katika Nadharia ya Ujumi	44
<i>Neema Julius Luhwago na Aginiwe Nelson Sanga</i>	44
SEHEMU YA PILI:	57
Maendeleo ya Lugha na Fasihi	57
Sura ya 4: "Maelimisho mapya" katika Riwaya za Kiswahili Nchini Kenya	58
<i>Mikhail D. Gromov</i>	58
Sura ya 5: Maendeleo ya Bunilizi ya Kimajaribio katika Kiswahili	78
<i>Mwenda Mbatiah</i>	78
Sura ya 6: Mathias Eugene Mnyampala: Mswahili Jalili	105
<i>Elias E. Makaka</i>	105
Sura ya 7: Mabadiliko ya Maudhui katika Riwaya Teule za S.A Mohamed	119
<i>Murithi J. Jessee, Richard M. Wafula na Geofrey K. Kinge'i</i>	119
Sura ya 8: Miaka Hamsini ya Fasihi Andishi ya Kiswahili Afrika Mashariki: Maendeleo na Changamoto Zake.....	139

<i>Alex Umbima Kevogo</i>	139
Sura ya 9: Nadharia ya Upole na Fasihi: Mkakati	
Usioepukika	167
<i>Nahashon A. Nyangeri, Judith Kemunto na Jason Mogusu</i>	167
Sura ya 10: Uchumi wa Kitandawazi kama Chanzo cha Kifo	
cha Ndoa ya Mwafrica: Mfano wa Riwaya za <i>Harusi</i> ya	
<i>Wendawazimu na Mhanga Nafsi Yangu</i>	196
<i>Simiyu Kisurulia na Auko Sabula</i>	196
SEHEMU YA TATU:	217
Utafiti, Uandishi na Uchapishaji	217
Sura ya 11: Tafiti za Lugha: Aina, Sifa, Mikabala, Mbinu na	
Umuhimu	218
<i>Resani Mnata</i>	218
Sura ya 12: Kanuni za Kuandika Makala Bora za	
Kitaaluma: Mifano kutoka Makala za Kiswahili	234
<i>Zabron T. Philipo</i>	234
SEHEMU YA NNE:	257
Uhawilishaji wa Maarifa katika Lugha na Fasihi	257
Sura ya 13: Profesa Joshua S. Madumulla: Mfasiri wa	
Fasihi ya Kirusi	258
<i>Nelli V. Gromova</i>	258
Sura ya 14: Ukalimani katika Sekta ya Afya: Mbinu na	
Changamoto za Ukalimani wa Mawasiliano ya Hospitalini ...	267
<i>Toboso Mahero na Mosol Kandagor</i>	267
Sura ya 15: Usawiri wa Nadharia ya Mifumo Fungamani	
katika <i>Barua Ndefu kama Hii</i>	281
<i>Rehema Stephano na Birigitha Ngwano John</i>	281
SEHEMU YA TANO:	309
Fasihi na Sheria	309
Sura ya 16: Mshairi kama Mkuza Elimu ya Uanasheria wa	
Watoto	310
<i>Esther Ngugi, Nahashon A. Nyangeri na Judith Kemunto</i>	310

SEHEMU YA SITA:	337
Fasihi na Mazingira	337
Sura ya 17: Fasihi Mazingira: Mtazamo wa Kinisai katika Riwaya ya <i>Nakuruto</i>	338
<i>Millicent Sabula Aoko na Nabeta K.N. Sangili</i>	338
Sura ya 18: Usawiri wa Mizozo ya Ardhi katika Riwaya ya Kiswahili: Mfano wa Riwaya ya <i>Kufa Kuzikana</i>	355
<i>John M. Kobia na Mary K. Njeru</i>	355
SEHEMU YA SABA:	377
Fasihi na Falsafa	377
Sura ya 19: Falsafa ya Waafrika kama Kijenzi cha Mtindo wa Uhalisiajabu katika Riwaya za Kiswahili.....	378
<i>Stella Faustine</i>	378
Sura ya 20: Fasihi ya Kiswahili na Udhahirikaji wa Uhuru Kamili wa Mwafrika: Usomaji wa <i>Mashetani</i> na <i>Mashetani Wamerudi</i>	402
<i>Arthur K. Muhia na Simiyu Kisurulia</i>	402
Sura ya 21: Kifo au Maisha ya Maumivu: Usomaji wa <i>Rosa Mistika</i> ya Euphrase Kezilahabi kwa Jicho la Kikanushi	422
<i>Ahmad Kipacha</i>	422
Sura ya 22: Methali za Kiswahili kama Wenzo wa Kubainishia Falsafa ya Kiafrika kuhusu Familia.....	435
<i>Joseph Nyehita Maitaria</i>	435
Sura ya 23: Utanzuaji wa Vibandiko kama Mkakati wa Kuzielewa Riwaya za Kifalsafa: Mfano wa Riwaya ya <i>Nagona</i>	459
<i>Athumani S. Ponera na Saumu Mkomwa</i>	459
Sura ya 24: Uchunguzi wa Fumbo la Uhuru wa Mtu: Mifano kutoka Riwaya za Euphrase Kezilahabi	481
<i>Zuhura Abdallah Badru</i>	481
Sura ya 25: Uwepo wa Mungu na Kazi Zake katika Viyambo vya Lugha ya Kihehe	508
<i>Fokas Nchimbi</i>	508

SEHEMU YA NANE:	529
Muumano wa Isimu	529
na Fasihi	529
Sura ya 26: Isimu-Matini: Muumano Kimsamiati na Kiurejelezi katika <i>Kiu na Nyota ya Rehema</i>	530
<i>Samuel M. Obuchi</i>	530
Sura ya 27: Kasoro za Kiuhariri katika Machapisho: Uchunguzi Kifani wa Riwaya ya <i>Aya za Shetani</i>	557
<i>Rehema Stephano</i>	557
Sura ya 28: Mafumbo kama Mkakati wa Mawasiliano katika Diskosi Kuhusu UKIMWI katika Lugha ya Ekegusii..	587
<i>Carren Nyandiba</i>	587
Sura ya 29: Matumizi ya Msamiati Unaosawiri Mazingira ya Kizanzibari katika Riwaya za Muhammed Said Abdulla: Mfano wa Riwaya ya <i>Kosa la Bwana Msa</i>	617
<i>Athumani S. Ponera na Said Abdulla Said</i>	617
SEHEMU YA TISA:	645
Fasihi ya Kidijiti	645
Sura ya 30: Nafasi ya Nyimbo za Watoto katika Vibonzo Jongevu	646
<i>Shadidu Abdallah Ndossa</i>	646
Sura ya 31: Mwanzo na Mdhihiriko wa U-Nigeria katika Filamu za Kiswahili Nchini Tanzania.....	663
<i>Gervas Andrew Kasiga</i>	663
SEHEMU YA KUMI:	681
Fasihi na Jinsi & Jinsia	681
Sura ya 32: Uumbufu wa Mwanamke katika Nyimbo za Kiswahili za Taarab: Vipengele, Sababu na Athari Zake kwa Jamii	682
<i>Hassan R. Hassan</i>	682

Sura ya 18: Usawiri wa Mizozo ya Ardhi katika Riwaya ya Kiswahili: Mfano wa Riwaya ya *Kufa Kuzikana*

John M. Kobia na Mary K. Njeru

jkobia2001@yahoo.com; Mariashan4@gmail.com

Utangulizi

Ardhi ni mojawapo ya rasilimali muhimu katika maisha ya mwanadamu. Suala la ardhi ulimwenguni, na hasa nchini Kenya, limekuwa nyeti na kuibua mijadala ya kijamii na kiakademia tangu enzi za ukoloni. Vita vya ukombozi dhidi ya utawala dhalimu wa ukoloni katika mataifa mengi barani Afrika vilichochewa na msukumo wa utwaaji wa ardhi kutoka kwa wakoloni. Fasihi ni mojawapo ya nyenzo inayoweza kuchangia katika kuangazia matatizo yanayoikumba jamii yoyote iwayo. Kazi hii inachunguza jinsi ambavyo suala la mizozo ya ardhi limesawiriwa katika riwaya ya Kiswahili kwa kurejelea riwaya ya *Kufa Kuzikana* (Walibora, 2003). Mjadala unaongozwa na nadharia ya Baadaukoloni ambayo inahusishwa na kazi za Cesaire (1950), Fanon (1961), Said (1978) na Bhabha (1994). Aidha, tunafafanua jinsi riwaya ya Kiswahili inavyodhihirisha athari za ukoloni katika suala la mizozo ya ardhi pamoja na kuonesha msingi ambao jamii ya Kenya imejengeka kuhusu athari zinazotokana na umiliki wa ardhi. Mjadala unafanywa kwa kutumia misingi ya nadharia ya baadaukoloni.

Sababu za Kuangazia Mizozo ya Ardhi

Ardhi ni rasilimali muhimu katika maisha ya mwanadamu. Hii inatokana na kuwa ni chanzo cha mahitaji yao ya msingi kama vile chakula na malazi kwa watu wengi. Uwezo wa kumiliki ardhi ni sifa kuu ya maendeleo na mabadiliko ya kisiasa. Isitoshe, maendeleo mengi yaliyowahi kutokea kote ulimwenguni, Kenya ikiwamo, yanahusiana kwa njia moja au

Sura ya 18: Usawiri wa Mizozo ya Ardhi katika Riwaya ya Kiswahili: Mfano wa Riwaya ya *Kufa Kuzikana*

John M. Kobia na Mary K. Njeru

jkobia2001@yahoo.com; Mariashan4@gmail.com

Utangulizi

Ardhi ni mojawapo ya rasilimali muhimu katika maisha ya mwanadamu. Suala la ardhi ulimwenguni, na hasa nchini Kenya, limekuwa nyeti na kuibua mijadala ya kijamii na kiakademia tangu enzi za ukoloni. Vita vya ukombozi dhidi ya utawala dhalimu wa ukoloni katika mataifa mengi barani Afrika vilichochewa na msukumo wa utwaaji wa ardhi kutoka kwa wakoloni. Fasihi ni mojawapo ya nyenzo inayoweza kuchangia katika kuangazia matatizo yanayoikumba jamii yoyote iwayo. Kazi hii inachunguza jinsi ambavyo suala la mizozo ya ardhi limesawiriwa katika riwaya ya Kiswahili kwa kurejelea riwaya ya *Kufa Kuzikana* (Walibora, 2003). Mjadala unaongozwa na nadharia ya Baadaukoloni ambayo inahusishwa na kazi za Cesaire (1950), Fanon (1961), Said (1978) na Bhabha (1994). Aidha, tunafafanua jinsi riwaya ya Kiswahili inavyodhihirisha athari za ukoloni katika suala la mizozo ya ardhi pamoja na kuonesha msingi ambao jamii ya Kenya imejengeka kuhusu athari zinazotokana na umiliki wa ardhi. Mjadala unafanywa kwa kutumia misingi ya nadharia ya baadaukoloni.

Sababu za Kuangazia Mizozo ya Ardhi

Ardhi ni rasilimali muhimu katika maisha ya mwanadamu. Hii inatokana na kuwa ni chanzo cha mahitaji yao ya msingi kama vile chakula na malazi kwa watu wengi. Uwezo wa kumiliki ardhi ni sifa kuu ya maendeleo na mabadiliko ya kisiasa. Isitoshe, maendeleo mengi yaliyowahi kutokea kote ulimwenguni, Kenya ikiwamo, yanahusiana kwa njia moja au

nyingine na matumizi ya ardhi. Kwa sababu hii, haja ya kuangazia suala la ardhi haiwezi kupuuzwa (Chege, 2013).

Kulingana na Njogu na wenziwe (2015), suala la ardhi ndilo linalotawala siasa na uchumi katika mataifa mengi barani Afrika, Kenya ikiwamo. Wanaongeza kuwa, suala la ardhi limeweza kuelekeza harakati za ukombozi katika maeneo yote barani Afrika. Pia, limehusishwa na mapambano makali miongoni mwa wanajamii.

Zaidi ya hayo, ni wazi kuwa fasihi inaweza kutumiwa katika kuangazia matatizo ya kijamii na mojawapo ya matatizo hayo ni suala la ardhi. Njogu na Chimera (1999) wanasema kuwa fasihi inafungamanishwa na maisha ya binadamu. Kazi ya fasihi huenda isitoe habari kamili kuhusu maisha yalivyo lakini huwapa wanajamii miongozo ya ukweli kutokana na uteuzi na uwasilishaji wa tajriba maalumu za jamii.

Aidha, fasihi inaakisi kikamilifu masuala ya jamii ilimoibuka na inaweza kutumika katika kusuluhisha matatizo ya kijamii kama vile yanayohusiana na ardhi. Ingawa fasihi ni mojawapo ya nyenzo inayoweza kuchangia katika kuangazia matatizo yanayoikumba jamii yoyote iwayo, ni wahakiki wachache wa fasihi wamejishughulisha katika kutathmini umuhimu wa fasihi kwa jumla katika kuangazia migogoro inayohusu rasilimali ya ardhi. Baadhi yao ni Joseph na Lucinda (2001), Chirere (2012) na Tugume (2013). Hata hivyo, mchango wa riwaya ya Kiswahili katika kuangazia mizozo ya ardhi haujaangaziwa. Surah ii inafafanua jinsi suala la mizozo ya ardhi lilivyosawiriwa katika riwaya ya Kiswahili kwa kurejelea *Kufa Kuzikana* (Walibora, 2003).

Suala la Ardhi katika Fasihi kwa Jumla

Joseph na Lucinda (2001) wanaeleza kuwa sifa za Fasihi ya Amerika ni pamoja na kuangazia masuala ya historia ya

Kusini, umuhimu wa familia, nadhari za kijamii pamoja na nafasi ya kila mtu katika jamii hiyo. Masuala mengine ni dini (matatizo au manufaa yanayoletwa na dini katika eneo hilo), ubaguzi wa rangi, ardhi pamoja na matabaka.

Gonye na wenziwe (2012) wanaangazia usawiri wa suala la ardhi nchini Zimbabwe katika fasihi baada ya miaka ya elfu mbili. Wamechambua hadithi fupi nne zilizoandikwa kwa Kingereza na riwaya moja ya Shona kwa lengo la kutathmini mtazamo wa wasanii wa kazi hizo za kifasihi kuhusu ukamilifu wa mageuzi ya ardhi nchini Zimbabwe. Vilevile, walichunguza jinsi ambavyo waandishi wa bunilizi wa Zimbabwe hueleza suala la ardhi kwa ubunifu.

Akimnukuu Muponde (2004), Chirere (2012) anadai kuwa ardhi ni suala kuu katika historia na fasihi ya Zimbabwe. Anaongeza kuwa fasihi katika Zimbabwe iliyotungiwa Rhodesia inasawiri hali fulani za kimila baina ya wenyeji wa Zimbabwe na ardhi yao, aidha zinadhihirisha mahitaji makuu ya ardhi miongoni mwa watu. Anatoa mfano wa riwaya ya *Waiting for The Rain* ya Mungoshi (1975). Zaidi ya hayo, anamnukuu Maurice Vambe, mwandishi na mhakiki wa fasihi huko Zimbabwe, ambaye ameshughulikia masuala ya fasihi ya Zimbabwe kuhusu ardhi katika *Celebrating Land Resistance*. Anaeleza kuwa kuna haja ya waandishi kushughulikia suala la ardhi zaidi kwani ardhi ya Zimbabwe imetawala mielekeo ya kisiasa tangu wakati wa vita vya mapinduzi mnamo mwaka wa 1890. Vilevile, anasisitiza kuwa kuna haja ya waaandishi wa bunilizi kuakisia masuala ya mageuzi ya ardhi yaliyopo.

Kwa upande mwingine, Tugume (2013) anaeleza haki za kibinadamu zinavyodhihirishwa katika riwaya za Ngugi wa Thiong'o, Alex La Guma na Chinua Achebe. Katika kuchunguza hilo, alitathmini namna ambavyo mzungu alikiuka haki za Waafrika za umilikaji wa ardhi na utumwa katika

riwaya za Ngugi na La Guma. Aidha, anaeleza kuwa ubaguzi katika ugawaji wa ardhi hugeuza Waafrika kuwa makabwela na hushurutishwa kuwa watumwa katika mashamba na viwanda vinavyomilikiwa na wazungu. Hivyo basi, ukosefu wa ardhi na hali duni za wafanyakazi huchochea ari ya uzalendo ambayo hatimaye hupevua vita vya ukombozi. Kazi ya Tugume inathibitisha kuwa vita vya ukombozi ulimwenguni na hasa nchi nyingi barani Afrika vilichochewa na haja ya utwaaji wa ardhi kutoka kwa wakoloni. Hii ndio sababu mizozo ya ardhi ingali inaendelea katika jamii nyingi Afrika. Hii ni kwa sababu bado suala hilo halijasuluhishwa hata baada ya wakoloni kuondoka. Hali hiyo imekuwa chachu kwa Wasanii mbalimbali kulizungumzia suala hilo.

Aidha, Masibo (2015) anafafanua mtazamo wa waandishi wa Kenya kati ya 1980 na 2012 katika kuchanganua diskosi za ardhi katika kazi za fasihi. Anafafanua jinsi wasanii wa matini teule za fasihi walivyotumia diskosi za kifasihi yaani nyimbo na dansi, jazanda, taswira, kinaya, methali, virejeshi na diskosi ya kawaida ili kuonesha matatizo yanayotokana na mikinzano ya ardhi.

Muhtasari wa Riwaya ya *Kufa Kuzikana*

Kufa Kuzikana ni riwaya inayotumia mandhari ya nchi ya *Kiwachema* ambapo makabila mawili yanayozozana, *Wakorosho* na *Wakanju*, wanaishi pamoja. Mhusika mkuu, Akida, mwanafunzi mwenye miaka kumi na mitano ni *Mkanju*; ilhali, Tim, rafiki yake wa dhati, ni *Mkorosho*. Vita vya kikabila vinapozuka baina ya *Wakanju* na *Wakorosho*, serikali inaamua kutotoa matangazo yoyote kuhusiana na mzozo huo. Hata hivyo, Akida na Tim wanaungana pamoja katika kujua hatima ya jamaa zao huko kijijini. *Kufa Kuzikana* ni riwaya inayodhihirisha kuwa ukabila ni virusi ambavyo vimewega wengi na kuwapokeza mengi yenye majuto, kite na kwikwi

lakini licha ya hayo, muhimu ni ule moyo wa kusamehe, kupendana na kusonga mbele pamoja.

Chanzo cha Mizozo ya Ardhi katika Kufa Kuzikana

Sehemu hii inaeleza mambo mbalimbali yanayosababisha mizozo ya ardhi kwa mujibu wa riwaya teule.

Mipaka ya Mashamba

Mizozo ya ardhi huzuka watu wanapozozana kuhusu mipaka ya mashamba. Mwandishi anadhihirisha jambo hili katika dondoo lifuatalo:

Nilimwonyesha baba karatasi ile akatua kitambo na kusema, "Mwanangu tangu mdogo nimevisikia vitisho hivi. Vishindo vya mashua havishtui bahari."

Mzee Zablon, babake sahibu wangu Tim, alikuja kwetu siku hiyo. Alikuwa ni Mkorosho. Shamba lake lilipakana na letu.

Mara mbili tatu wamegombana na baba juu ya mpaka wa shamba. Lakini hawakuwa na uhasama mkubwa sana kati yao (uk 5-6, msisitizo ni wa mwandishi wa sura hii)

Dondoo hili linadokeza kwa wazi chanzo cha mizozo ya ardhi. Nyiri (2014) anabainisha kuwa mizozo ya ardhi nchini Kenya iliyoshuhudiwa miaka ya 1992, 1997, 2005 na 2007 hadi 2008 ilitokana na dhuluma za kihistoria kuhusu masuala nyeti kama vile ugavi wa ardhi na mipaka ya mashamba ambazo bado hazijasuluhishwa.

Aidha, kwa mujibu wa nadharia ya Baadaukoloni, mizozano mingi katika jamii zilizotawaliwa na Wakoloni ilitokana na hali ya uchumi ulioletwa na Mkoloni. Hali hii hutokana na ugavi wa ardhi usio sawa. Hivyo, inadhihirika kuwa mizozo ya ardhi huzuka mara kwa mara katika jamii kutokana na dhuluma za kihistoria kuhusu ugavi wa ardhi pamoja na mipaka ya mashamba. Suala hili lilianza tangu jadi na halijaweza kusuluhishwa kikamilifu.

Uchochezi wa Viongozi wa Kisiya

Sababu nyingine ya kuwapo kwa mizozo ya ardhi inajitokeza katika kifungu kifuatacho:

... wadadisi wa mambo wanasema, ingawa makabila hayo mawili yamekuwa na chuki baina yao, *huenda vita hivyo vimechochewa na watu wenye ushawishi mkubwa kisiya*. Mapema wiki hii wahariri wakuu wa magazeti mawili nchini Kiwachema walitiwa nguvuni baada ya kuchapisha habari za vita hivyo (uk 61, msisitizo ni wa mwandishi wa sura hii)

Kutokana na nukuu hii, mizozo ya ardhi hutokana na uchochezi wa viongozi wa kisiya na watu wenye ushawishi mkubwa serikalini. Kwa mfano, Walibora katika *Kufa Kuzikana* anaeleza kuwa ingawa makabila ya Wakanju na Wakoroshio yalikuwa na chuki baina yao, *huenda mizozo iliyokuwa Wilayani Koroshio ilichochochewa na watu wenye ushawishi mkubwa kisiya*. Aidha, ukweli wa jambo hili unadhihirika kupitia matamshi haya:

Mzee Zablon, babake sahibu wangu Tim, alikuja kwetu siku hiyo. Alikuwa Mkoroshio. Shamba lake lilipakana na letu. Mara mbili tatu wamegombana na baba juu ya mpaka wa shamba, *lakini hawakuwa na uhasama mkubwa sana kati yao*. Nakumbuka walivyoandamana pamoja kwenda kwenye madarasa ya ngumbaru, mikutano ya hadhara na hamkani nyingine. "Ndugu yangu Sululu umeyasikia? Ilani imesambazwa kote Koroshio kwamba Wakanju wahame." (uk 5-6, msisitizo ni wa mwandishi wa sura hii)

Dondoo hili linaonesha kuwa, kabla ya mbegu ya chuki kwa misingi ya kikabila kupandwa katika jamii watu wa kabila mbalimbali waliishi kwa amani na utangamano. Ndiyo maana Mzee Zablon na Sululu waliokuwa wa makabila tofauti wanatembeleana na kuandamana pamoja kwenda kwenye shughuli mbalimbali.

Kwa mujibu wa Kimenyi na Ndung'u (2005), mizozo ya ardhi katika eneo la Bonde la Ufa nchini Kenya mwaka 1992, 1997, 2002 na 2007 hadi 2008 ilichochochewa na wanasiasa nchini

Kenya, hasa wakati wa uchaguzi mkuu. Muchiri (2016) anaunga mkono kauli hii kwa kusema kuwa, watu ambao wanapaswa kuwaongoza na kuwaelekeza Wakenya ndio hutumia matamshi ya uchochezi huku wakiwatumia vijana kueneza chuki dhidi ya wale wanaodhaniwa kuwa 'wageni' miongoni mwao. Kwa hivyo, inadhibitika kuwa miongoni mwa vyanzo vya mizozo ya ardhi ni uchochezi wa watu wenye ushawishi mkubwa kisiasa.

Mizozo ya Ardhi na Siasa

Katika riwaya ya *Kufa Kuzikana*, wanasiasa, viongozi na wafanyibiashara mashuhuri wanalaumiwa kwa mizozo ya ardhi kama inavyojitokeza katika mfano ufuatao:

... siku moja mbunge wa kwetu, Johnstone Mabende, alihutubia Mkutano wa hadhara katika kituo cha biashara cha Baraki. Nakumbuka mpaka sasa alivyosema: "*hatutaki 'madoadoa' hapa. Wakanju sharti wahame warudi kwao Kanju.*" Mheshimiwa Mabende alishangiliwa kwa hoihoi na nderemo na Wakoroshu (uk 2, msisitizo ni wa mwandishi wa sura hii).

Hapa, mtunzi anadhihirisha kuwapo kwa uhusiano wa moja kwa moja baina ya mizozo ya ardhi na siasa. Tunaoneshwa jinsi mbunge anavyotumia maneno ya chuki na uchochezi kwa kusema kuwa hawakutaka 'madoadoa'; na kwamba, anawataka Wakanju wahame warudi kwao Kanju. Mizozo ya ardhi katika Mikoa wa Bonde la Ufa miaka ya 1992, 1997, 2002 na 2007 hadi 2008 ilichochea na wanasiasa nchini Kenya hasa wakati wa misimu ya kura (Kimenyi na Ndung'u, 2005). Aidha, mizozo ya baada ya uchaguzi mkuu wa mwaka 2007 hadi 2008 ilikuwa imepangwa kabla ya uchaguzi huo na utekelezaji wake ulidhihirisha kuwa wanasiasa, wanabiashara mashuhuri na viongozi wengine walikuwa chanzo cha ghasia hizo (Nyiri, 2014).

Kwa mujibu wa Nadharia ya Baadaukoloni, ingawa nchi za Asia, Afrika na Amerika ya Kilatini zina uhuru wa kisiasa,

bado zinatawaliwa na kutegemea nchi za kizungu. Hii ni kwa sababu bado kuna tamaa miongoni mwa viongozi walioshika hatamu za uongozi baada ya kuondoka kwa Wakoloni. Hii ndio sababu Wanasiasa na viongozi wengine walio na ushawishi mkubwa Serikalini huwachochea wananchi, hasa nyakati za uchaguzi mkuu, kwa misingi ya kikabila kwa manufaa yao binafsi. Hali hii husababisha wananchi nchini Kenya kuwa na mizozo ya ardhi na mingineyo. Mwandishi wa riwaya ya *Kufa Kuzikana* anadhihirisha hali hii ambapo wanasiasa na viongozi wakuu Serikalini wanachochea wananchi, hasa vijana, ili kuzua vurugu nyakati za misimu ya upigaji kura.

Katika *Kufa Kuzikana*, mchango wa wanasiasa unajitokeza kupitia kifungu kifuatacho:

... wadadisi wa mambo wanasema, ingawa makabila hayo mawili yamekuwa na chuki baina yao, *huenda vita hivyo vimechochewa na watu wenye ushawishi mkubwa kisiasa*. Mapema wiki hii wahariri wakuu wa magazeti mawili nchini Kiwachema walitiwa nguvuni baada ya kuchapisha habari za vita hivyo (uk 6, msisitizo ni wa mwandishi wa sura hii).

Kifungu hiki kinadokeza kuwa vita vilivyoshuhudiwa wilayani Korosho vilihusishwa na watu wenye ushawishi mkubwa kisiasa kama vile mbunge Mabende. Inadhihirika kuwa wanasiasa na viongozi wengine walio na ushawishi mkubwa serikalini ndio huhusishwa na mizozo mingi ya ardhi ambapo huwatumia vijana kuendeleza hazima yao ya kisiasa. Kulingana na M'Ngaruthi (2015), mgogoro wa kikabila uliokuwepo nchini Kenya baada ya uchaguzi mkuu wa mwaka 2007 hadi 2008 ulisababishwa na wanasiasa ambao walitumia uchaguzi huo kama kisingizio cha kueneza ajenda zao za kikabila. Hivyo, mwandishi wa riwaya teule wanadhihirisha kuwa wanasiasa huwa mhimili mkuu katika kusababisha mizozo ya ardhi.

Mwandishi wa *Kufa Kuzikana* anatoa changamoto kwa wanasiasa ambao huwatumia vijana ili kutekeleza azma yao ya kisiasa. Aidha, anaweka wazi udhaifu wa mfumo wote wa utawala ambapo serikali imeshindwa kushughulikia maslahi ya vijana, hasa katika kuongeza nafasi za kazi na kupunguza gharama ya elimu. Kwa mujibu wa takwimu za Umoja wa Mataifa, watu milioni 200 miongoni mwa wakazi wa Afrika ni vijana wenye umri kati ya miaka 15 na 24. Chombo hicho kinaongeza kuwa, idadi ya vijana wasio na ajira barani Afrika ni mara mbili zaidi ya watu wazima. Hali hii ya ukosefu wa ajira inawashawishi kujiunga na makundi ya uhalifu. Inaonekana kuwa, vijana wasio na ajira ni mawindo mazuri kwa makundi yenye kufurutu ada na yanawashawishi kujiunga nao kwa kiasi kidogo tu cha fedha. Kwa hiyo, serikali za bara la Afrika, Kenya ikiwamo, zinapaswa kuwasaidia vijana ili kuleta mustakabali mzuri zaidi.

Mizozo ya Ardhi na Dini

Kila mizozo ya ardhi inapozuka, viongozi wa kidini hulaumiwa kwa namna mbalimbali. Katika *Kufa Kuzikana*, Walibora anasema:

... mbunge mheshimiwa Johnstone Mabende, wakereketwa wake na viongozi wa kidini Wakoroshu na wasiokuwa Wakoroshu walikuwa watuhumiwa wakubwa katika mauaji hayo ya halaiki; kioja kilioje kubaini kwamba makasisi waliokuwa wakikaa mbali mijini na majijini kama vile Kasisi John Njalala wakifadhili kisiri mapigano koroshu. Serikali iliyafumbia macho mauaji hayo kwa vile maafisa wa ngazi za juu serikalini walihusika (uk. 160, msisitizo ni wa mwandishi wa sura hii).

Kifungu hiki kinadhihirisha wazi kuwa watu walio na ushawishi mkubwa serikalini huwa na mchango mkubwa katika kuzua vita vya kikabila.

Wachira (2014) anatilia mkazo suala hili, kwa kurejelea makabiliano baina ya jamii za Bonde la Suguta nchini Kenya ambapo anatambua kuwa watu wenye ushawishi mkubwa kutoka jamii hizo waliharibu

mambo zaidi kwa kufadhili wizi wa mifugo ambayo baadaye inauzwa katika maeneo mengine ya nchi kwa ajili ya nyama. Aidha, baadhi ya watu hao ambao wana nyadhifa za juu katika idara za usalama na kisiasa, wanashirikiana na wazee wa vijiji, viongozi wa kidini, maafisa wa utawala wa mikoa na polisi wanaofanya kazi katika maeneo hayo. Hivyo, watu walio na ushawishi ndio hununulia wapiganaji wa jamii zao silaha hasa kwa lengo la kuwawezesha kuiba mifugo.

Mizozo ya Ardhi na Ukabila

Mtunzi wa riwaya ya *Kufa Kuzikana* anashadidia hoja hii kwa kuonesha kuwa kuna uhusiano wa karibu baina ya mizozo ya ardhi na ukabila. Kwa mfano, anasema:

Nyie Wakoroshu na sisi Wakanju ni ndugu, Meno ya mbwa hayaumani... *sisi Wakoroshu tumekuwa tukifanya shinikizo nyie Wakanju mtoke Wilaya ya Koroshu...* tangu mdogo nikisikia, Wakanju ni walowezi Watimuliwe warudi kwao (uk. 29, msisitizo ni wa mwandishi wa sura hii).

Dondoo hili linaonesha kuwa tofauti za kikabila huzua mizozo ya ardhi. Katika *Kufa Kuzikana*, Walibora anamtumia mhusika Tim ambaye ni rafiki wa kufa na kuzikana wa Akida licha ya kuwa wao ni wa makabila tofauti tofauti. Vita vya kikabila vinapozuka wilayani Koroshu, wanahofia kwamba mambo huenda yakawa mabaya zaidi, ndipo Tim anamwambia Akida kuwa wao Wakoroshu wamekuwa wakifanya shinikizo Wakanju watoke wilaya ya Koroshu, mambo ambayo amekuwa akiyasikia tangu akiwa mdogo.

Athari za Mizozo ya Ardhi

Nyiri (2014) anaeleza kuwa katika hali ya mizozo yoyote ile huwa na athari za aina mbalimbali katika nyanja za jamii, uchumi na pia siasa. Watu wanapopigana huwa kunakosekana ukuaji na kuendelea kwa uchumi wa nchi. Athari zingine ni kama vile vifo, uharibifu wa mali, ukosefu wa usalama, wawekezaji na watalii kutishika kwa sababu ya ukosefu wa usalama, na kuzorota kwa elimu miongoni.

Mwandishi wa riwaya ya *Kufa Kuzikana* amesawiri athari mbalimbali za mizozo ya ardhi. Nazo ni pamoja na mauaji, ukimbizi, ubakaji, visasi, kuzorota kwa uchumi na usalama, kukatizwa kwa masomo, umaskini na kuibuka kwa vikundi haramu.

Mauaji

Mauaji mengi hutekelezwa wakati wa mizozo ya ardhi kupitia njia mbalimbali kama vile kuchomwa, kuchinjwa kwa kutumia silaha mbalimbali, kuzikwa wakiwa wangali hai na kupigwa risasi. Mwandishi anasawiri hili katika kifungu kifuatacho:

... mwandishi wa BBC aliyeko Tandika, jiji kuu la Kiwachema, amearifu kuwa watu *takriban themanini wameuawa* na mia tatu wakajeruhiwa, wengine wao vibaya sana, katika vita baina ya makabila ya Wakoroshu na Wakanju vilivyoanza siku chache zilizopita. Serikali ya Kiwachema imepiga marufuku wageni na waandishi wa habari (uk 61, msisitizo ni wa mwandishi wa sura hii).

Mwandishi wa riwaya hii anadhihirisha kuwa mauaji mengi yalitekelezwa katika vita baina ya makabila ya Wakoroshu na Wakanju.

Aidha, kwa mujibu wa mwandishi wa riwaya hii, mizozo ya ardhi huchangia vifo vya watu wengi, ama kwa kuchomwa, kupigwa risasi au hata kukanyangwa na wengine wanapookoa usalama wao. Nyiri (2014) anaeleza kuwa katika mizozo ya baada ya Uchaguzi Mkuu wa mwaka 2007 nchini Kenya, ilitibitishwa kuwa kulikuwa na vifo vya watu kati ya 800 hadi 1500. Vita hivyo vililenga Wakikuyu huku wakilazimishwa kuondoka katika sehemu za Bonde la Ufa. Kwa hivyo, mauaji kutokana na mizozo ya ardhi kama yanavyoangaziwa na riwaya hii yana uhalisia katika nchi ya Kenya.

Ukimbizi

Kwa mujibu wa TUKI (2014), ukimbizi ni hali ambapo mtu au watu huondoka kwao mahali wanapoishi kwa sababu ya kulazimishwa,

kufukuzwa au kwa hofu ya kuteswa kwa sababu ya rangi, dini, utafu, uanachama wa kikundi fulani cha jamii, au maoni ya kisiasa. Aidha, ukimbizi huwajumuisha watu waliokimbia vita au vurugu nyingine katika nchi zao za asili. Mwandishi wa riwaya teule ameangazia mizozo ya ardhi kama mojawapo ya mambo ambayo husababisha ukimbizi katika nchi yoyote ile. Anasema:

Imebainika wazi kuwa mheshimiwa Mabende alitaka kuwatimua Wakanju kutoka Wilayani Korosho kwa madai kuwa hawakumpigia kura katika uchaguzi mkuu uliopita. Matokeo yakawa uharabu mkubwa. Kiwachema ikapata *wimbi kubwa la 'wakimbizi' wa ndani kwa ndani ya nchi*. Wengi wao wakikimbilia mijini na majijini. Barabara za miji ya Kiwachema sasa zimejaa ombaomba mpaka zikatapika wengine... (uk. 160, msisitizo ni wa mwandishi wa sura hii).

Katika *Kufa Kuzikana*, Walibora anaonesha matokeo ya vita vya kikabila katika nchi ya Kiwachema. Watu wengi walikimbia kwao na kuhamia katika sehemu mbalimbali. Isitoshe, baada ya mizozo hiyo, nchi ya Kiwachema ilipata wimbi kubwa la wakimbizi wa ndani kwa ndani. Kifungu kilichorejelewa kinadhihirisha kwamba baada ya mizozo ya ardhi kuzuka, watu wengi hukimbilia usalama katika sehemu mbalimbali na wengine wengi kusalia bila makao baada ya nyumba zao kuteketezwa. Hali hiyo husababisha kuwapo kwa wakimbizi wa ndani kwa ndani. Walibora pia anaonesha masaiibu yanayowakumba wakimbizi hao kama vile kuanza kuombaomba mijini kwa sababu ya kukosa mahitaji ya kimsingi kama vile chakula na malazi. Anasema:

... naam ombaomba waliokatakatwa na *ukata wasioulalia wala kuuamkia*. Watu ambao *paa zao ni anga na mawingu, vyoo vyao ni vijia kati ya majengo marefu, na blanketi zao ni ngozi zao walizopewa na Muumba*. Wachache wenye kujiweza kidogo wamepanga mabanda kwenye maeneo ya madongo poromoka (uk. 161, msisitizo ni wa mwandishi wa sura hii).

Kutokana na dondoo hili, ni wazi kwamba wakimbizi wa ndani waliokimbilia sehemu mbalimbali, hasa mijini, kwa sababu ya

mizozo ya ardhi wanapitia matatizo mengi, yakiwamo ukosefu wa mahitaji ya kimsingi kama vile chakula, mavazi na malazi. Hivyo, suala hili linawekwa wazi ili maslahi ya wakimbizi yaweze kushughulikiwa na serikali ya nchi. Maslahi hayo ni kama vile kupewa ardhi na fidia ya pesa jambo ambalo linaweza kuchangia kusitishwa kwa mizozo ya kikabila ambayo imekuwa kwa muda wa miaka mingi tangu Kenya kupata uhuru.

Ubakaji

Ubakaji ni hali ya kumkamata mtu na kuzini naye bila ridhaa yake TUKI (2014). Ubakaji ni mojawapo ya athari za mizozo ya ardhi. Haya yanadhibitika kupitia dondoo hili:

...nyumba zetu zinateketezwa na Wakoroshio ilhali askari wa polisi wanatazama tu, bunduki mkononi, hauwapigi mshipa. *Wanawake na mabinti zetu wanabakwa dhahiri shahiri* na polisi wanavifumbia macho vitendo hivyo. Wanajali nini? (uk. 75, msisitizo ni wa mwandishi wa sura hii).

Maina (2015) anatilia mkazo jambo hili kwa kueleza kuwa, katika mizozo wa ardhi ulioshuhudiwa katika Wilaya ya Mlima Elgon mwaka wa 2005, maovu mengi kama vile mauaji, uporaji wa mali na unajisi yalitekelezwa na kikundi cha Sabaot Land Defence Forces.

Visasi

Kwa mujibu wa TUKI (2014), kisasi ni kusudi la kulipiza maovu uliyofanyiwa. Mwandishi wa riwaya ya *Kufa Kuzikana* ameangazia visasi kama mojawapo ya athari za mizozo ya ardhi. Mathalani, anatuonesha Akida akiwasikiliza walevi waliokuwa wakizungumza. Mmoja wao alijigamba kuwa katika vita vya kikabila Wilayani Koroshio, yeye mwenyewe aliwaua Wakanju wengi sana. Jambo hili lilimuudhi sana Akida kwani yeye ni Mkanju, huku akiwa hajui hatima ya babake; ndipo alipoamua kujificha na kumpiga mzee aliyejigamba kwa kipande cha ubao na kumwacha akiwa hali mahututi. Anatuambia:

... nilimtaazama vizuri mwanamume huyo mwenye majisifu. Nywele kichwani zimemkaa timtim. Mtu wa makamo, mfupi wa kimo... aliendelea kujisifu na kujitanua kifua kwa ushujaa wake vitani. Akaamka punde kwenda haja kwenye vyoo vilivyokuwa upande wa nyuma wa klabu.... *mlango ulipofunguka nilikiimua kipande cha ubao na kumwangushia kipajini kwa nguvu zangu zote.* Akabwagika chini maliwatoni kama gunia la viazi. Hakufurukuta (uk. 132-133, msisitizo ni wa mwandishi wa sura hii).

Hivyo, inadhihirika kuwa baada ya mizozo ya ardhi kutokea, hali ya hasira na chuki hutokea hivi kwamba baadhi ya watu huanza kulipiza kisasi dhidi ya wavamizi.

Kuibuka kwa Wanamgambo

Mizozo ya ardhi huibua vikundi vya wanamgambo ambavyo huanza mizozo ili kupigana na wanaodhaniwa kuwa wanyakuzi wa ardhi yao. Katika *Kufa Kuzikana*, Ken Walibora ameangazia suala hili katika dondoo lifuatalo:

Nilisikia tena mchakacho. Nikaingiwa utashi wa kuwaona wasemaji. Nikainua kichwa kwa tahadhari kubwa na kutazama baina ya ua. Macho yangu yakatua *kwenye kundi la wanaume kama ishirini hivi*, wenye sura za kutisha. Waliongozwa na mwanamume mtambo wa kimo, mwenye bunduki mkononi na aliyevalia sare rasmi ya Jeshi la polisi nchini kwetu Kiwachema (uk. 106, msisitizo ni wa mwandishi wa sura hii).

Hapa, Akida alikuwa amejificha shimoni baada ya rafikiye Tom kuvamiwa na washambulizi walipoenda kumzika babake. Anawaona wanaume kama ishirini hivi ambao walikuwa wakiwashambulia watu Wilayani Korosho huku wakiwatimua Wakanju ambao walidhaniwa kuwa wageni mahali pale. Kwa mujibu wa Barasa (2013), kuzuka kwa mizozo na kuongezeka kwa Wanamgambo husababishwa na mambo kama vile uhaba wa rasilimali ya ardhi, ukosefu wa ajira miongoni mwa vijana na kukua na kuongezeka kwa umma.

Majuto

Baadhi ya wahusika katika riwaya ya *Kufa Kuzikana* wanakumbwa na majuto mengi baada ya kutenda maovu yaliyohusiana na mizozo ya ardhi. Kifungu kifuatacho kinatoa ithibati ya hoja hii:

Najaribu mara mbili tatu kuingia kwenye majengo ya ghorofa yaliyoko karibu. Walinzi wanaonishuku kuwa mwendawazimu au mtoto wa kikopo, wananizuia niingie ndani. Haya ni majoka ya mdimu, yanachunga watundao. Au nijitupe mbele ya gari liendalo kasi? Na itakuwaje likinivunja tu, hata linijeruhi vibaya, lakini nisife kama nitakavyo? *Jamani mzigo huu wa kumwua mtu... Hatia ya kumwua mtu, hata kama alikuwa mkosaji...* Acha niende tu kwenye kituo cha polisi na liwe liwalo (uk 185, msisitizo ni wa mwandishi wa sura hii).

Hapa, Akida anajutia kosa la kumuua Mzee Zablon, babake Tom, kwa kujigamba kuwa aliwaua Wakanju wengi katika vita vya kikabila wilayani Korosho. Majuto haya yanamkosesha amani hadi anaamua kujisalimisha kwa polisi. Hivyo, ni wazi kwamba mizozo ya ardhi huweza kuleta majuto mengi yanayokukosesha watu amani, na ndio maana mwandishi wa riwaya teule wanakashifu visa hivyo.

Umaskini

Mizozo ya ardhi husababisha umaskini. Hii ni kwa sababu watu wanaodhaniwa kuwa 'wageni' hufukuzwa kutoka makazi yao na kuachwa bila chochote, huku wengine wakisalia wajane na watoto mayatima baada ya wazazi wao kuuawa. Kwa mfano:

... nahodha wa chombo, Tim, alituelekeza tukapita mawimbi ya *chakula haba cha mashindio na kulalia mate*, kwa siasa yake nzuri. Hapakuwa na nafasi ya kuzembea. Kila mtu alipaswa kuchangia kuzumbua riziki. Tim na mimi tukirauka kila alfajiri kwenda kukoroga zege, kuchimba mitaro, kubeba magunia ya mazao sokoni, kusukuma rukwama, kufanya utopasi na kadhalika, muradi turejee nyumbani na chochote. Tamar ambaye alikuwa kapata nafuu, alikwenda kuwafulia matajiri nguo majumbani mwao au kuwapigia nyumba deki maadamu tu aje nyumbani na chochote (uk. 119, msisitizo ni wa mwandishi wa sura hii)

Dondoo hili linaonesha namna umaskini ulivyokithiri baada ya mizozo ya ardhi kutokea. Zaidi, mwandishi anatuonesha jinsi Akida, Tim na Tamari walivyoishi kwa kuhangaika huku wakifanya vibarua vya kila aina ili wapate chakula. Hii ilikuwa baada ya vita kutokea kwao nyumbani Wilayani Korosho ambapo walilazimika kutoroka mjini.

Makunike (2014) anaeleza kuwa, kuna uhusiano mkubwa baina ya umiliki wa ardhi na umaskini, hasa kutokana na ukosefu wa usawa wa kihistoria uliotokana na wakoloni. Visa vya unyakuzi wa ardhi vimeongezeka katika maeneo mengi nchini Kenya kama vile katika kaunti ya Mombasa na ukanda wa Pwani kwa jumla. Ni muhimu Tume ya ardhi nchini Kenya kutolifumbia macho suala hilo. Tabia ya unyakuzi wa ardhi inapaswa kusitishwa mara moja kwa kuwa imesababisha wakazi wengi kuishi maisha duni. Vilevile, hatua kali za kisheria zinapaswa kuchukuliwa dhidi ya baadhi ya viongozi wanaoshirikiana na mabwanyenye katika unyakuzi wa ardhi.

Kuzorota kwa Hali ya Uchumi

Kila baada ya mizozo ya ardhi kutokea, hali ya uchumi wa nchi huzorota kwa namna mbalimbali. Nyiri (2014) anaelezea uhusiano huu kwa kurejelea mizozo ya baada ya uchaguzi mkuu nchini Kenya kati ya mwaka 2007 hadi 2008. Anaeleza kuwa uchumi wa nchi uliathirika kwa njia mbalimbali kama vile uhaba wa chakula, ukosefu wa usalama, kuathiriwa kwa shughuli za kilimo, kupunguka kwa uzalishaji wa kiuchumi, unyakuzi wa ardhi, kukatizwa kwa uchukuzi na mawasiliano, pamoja na uharibifu wa mali na mazingira. Kuhusu jambo hili, mwandishi wa *Kufa Kuzikana* anasema:

... wafadhili wamezuia misaada na kuongeza msumari wa moto kwenye donda. Uchumi umevia, na unatarajiwa kudidimia zaidi. Upo mfumko wa bei na uhaba wa bidhaa kila mahali Kiwachema. Mishahara nayo imekwa kama maziwa ya kuku, muhali kupatikana. Walimu hawana mishahara. Wafanyikazi na mabaraza ya miji hawajui rangi ya mishahara miezi nenda miezi rudi. Wametelekeza kazi zao ama wanafanya biashara au wanazumbua

riziki kwa kuwabughudhi wachuuzi ili wapewe 'kitu kidogo' (uk. 161, msisitizo ni wa mwandishi wa sura hii)

Hii ni ithibati ya wazi kuhusu athari za mizozo kwa jamii. Nyiri (khj) anaongeza kuwa mizozo ya ardhi husababisha uharibifu wa vitu kama vile miundombinu na biashara iliyotengenezwa wakati wa utulivu. Zaidi, mizozo hiyo hudumaza uchumi kwani, wakati mwingine, wakulima wamekuwa wakishindwa kuzalisha mazao, wafugaji mifugo yao kujeruhiwa, wawekezaji nao mali zao kuharibiwa na wananchi. Hivyo, utatuzi na usuluhishi wa mapema wa migogoro ya ardhi utadumisha ukuaji wa uchumi.

Magonjwa

Mizozo ya ardhi husababisha magonjwa kwa waathiriwa. Mwandishi wa riwaya teule anadokeza hili kwa kusema:

Niliingia ndani taratibu nikaketi kochini. Taathira ya uanana wa Pam kwangu na kwa mtesi wangu ilikuwa hisia ya hatia. Pam hakukemea, hakukaripia yeyote kati yetu. Msuluhishi hasa huyu. Nilijichukia nafsi yangu kwa kuhamaki kwa sababu ya maneno ya Tamari. Nilichushwa na nafsi yangu. *Mbona sikubaini mwenyewe kuwa Tamari ni mgonjwa, nimhurumie wala sio kumwona kama hasimu wa kuhasimiana naye?* (uk 67, msisitizo ni wa mwandishi wa sura hii)

Mwandishi anatuonesha zaidi kuwa, Tamari anaathirika kiakili baada ya kushuhudia mizozo ya ardhi kwa misingi ya kikabila ambapo pia alijinasua kwa bahati walipojaribu kumnajisi. Aidha, alitembea kwa miguu na kulala msituni siku kadha huku akiona maiti za watu waliouawa. Hivyo, mwandishi wa riwaya teule anadhihirisha kuwa mizozo ya ardhi husababisha madhara mengi kwa waathiriwa pakiwemo magonjwa.

Ukosefu wa Usalama

Kwa mujibu wa Maina (2015), usalama ni jambo la msingi ili taifa lolote lile liweze kuendelea. Aidha, kwa binadamu, usalama ni muhimu kwa sababu huleta amani. Ukosefu wa usalama huwafanya

watu kuishi bila utulivu na kwa uwoga. Wayua (2015) anafafanua kuwa mara nyingi ukosefu wa usalama husababishwa na chuki au matamshi ya chuki, aghalabu kutoka kwa wanasiasa. Walibora amedhihirisha jambo hili kupitia dondoo lifuatalo:

...Baadhi yao wamegeuka sinzia, vibaka, na wezi wa mabavu. Wengine wamegeuka malaya wanachuuza vinofu vyao. Ni maumbufu makubwa yaliyoje kutazama jinsi wasichana na akina mama wanavyopigania wateja wanaume. *Usalama mijini umezorota. Sura ya miji ni sura ya ombaomba na wahuni watupu.* Wilayani Korosho mambo ni yaleyale ya uharabu. Wakorosho wametaifisha mashamba na mali ya Wakanju (uk 161, msisitizo ni wa mwandishi wa sura hii).

Hapa, Walibora anaangazia hali ya usalama ilivyozorota baada ya mizozo iliyotokea Wilayani Korosho ambapo baada ya watu kuhamia mijini, walijiingiza katika kila aina ya uozo huko mijini kama vile ukahaba na uhuni kwa sababu ya umaskini. Jambo hili linasababisha hali ya usalama kudorora hadi mijini. Kwa mujibu wa Institute of Security Studies (2015), ukosefu wa haki wa kihistoria kuhusu ugavi wa ardhi katika maeneo mbalimbali nchini Kenya umesababisha mizozo mara kwa mara miongoni mwa makabila tofauti, kama vile eneo la Bonde la Ufa na Pwani. Hali hii imechangia pakubwa katika kuzorota kwa hali ya usalama.

Kuathiriwa kwa Masomo

Miongoni mwa waathiriwa wakuu wa mizozo ya ardhi ni watoto, hasa walio katika umri wa kwenda shuleni. Akifafanua baadhi ya athari za mizozo katika jamii, Nyukuri (1997) anaeleza kuwa kutokana na mizozo nchini Kenya, maelfu ya watoto wa umri wa kwenda shule walitimuliwa. Baadhi yao walitoka shule kwa sababu ya ukosefu wa karo na sababu zingine zinazohusiana na mizozo hiyo. Anatoa mfano kuwa, ilikadiriwa ya kwamba kufikia mwaka wa 1994, zaidi ya watoto elfu kumi katika wilaya ya Trans-Nzoia walikuwa wamefurushwa kutokana na mizozo. Mwandishi wa riwaya teule anasawiri jambo hili kupitia dondoo lifuatalo:

... katika kipindi nilichokaa Falkland niliwazia sana kuhusu hatima ya elimu yangu na mustakabali wangu kwa jumla. Nilipitia, kwenye ofisi za wizara ya elimu mara kadha kuwashtakia hali wakuu wa elimu. Baada ya 'nenda urudi kesho' nyingi, nikaja kugundua kuwa nafasi yangu katika Shule ya Upili ya Kitaifa ya Kiwachema nilikoitwa, ilikuwa imetwaliwa na mtoto wa tajiri mmoja. Aidha, udhamini wangu kutoka kwa wizara, ulikuwa umepotea. "Umechelewa," aliniambia sekretari mmojawapo katika ofisi za wizara (uk 126, msisitizo ni wa mwandishi wa sura hii).

Hapa, Akida anakuwa na mawazo mengi kuhusu hatima ya elimu na mustakabali wake kwa jumla baada ya vita vya kikabila Wilayani Korosho.

Hitimisho

Tumejadili usawiri wa mizozo ya ardhi kama inajitokeza katika riwaya ya Kiswahili kwa kurejelea riwaya ya *Kufa Kuzikana*. Imedhihirika kwamba miongoni mwa mambo ambayo husababisha mizozo ya ardhi ni ugavi na umiliki wa ardhi usioridhisha pamoja na wanajamii kuzozania mipaka ya mashamba yao. Suala la mizozo ya ardhi, kama linavyosawiriwa katika riwaya ya Kiswahili, ni suala la kihistoria. Wanasiasa, wanabiashara mashuhuri, na viongozi wa kidini huwa waanzilishi na wapangaji wa mizozo ya ardhi, na hivyo, huwa nguzo kuu katika mizozo hiyo. Pia, katika sura hii, tumebainisha kuwa riwaya ya Kiswahili imefaulu kumulika kwa uketo athari za mizozo ya ardhi, ambazo ni hasi kwa maendeleo. Imebainika kuwa mizozo ya ardhi huleta madhara mengi kama vile unajisi, mauaji, umaskini, kuzuka kwa vikundi haramu, visasi, ukosefu wa elimu na kudhoofika kiafya. Fasihi, ikiwemo riwaya, ni nyenzo muhimu ya kuangazia masuala muhimu katika jamii, likiwamo suala la mizozo ya ardhi.

Marejeleo

- Barasa, L. (2013). Why Land is the Main Cause of Conflict. *Daily Nation*, 22nd June page 22. Nairobi: Nation Media Group
- Chege, S.N. (2013). Limitations of the Current Land Laws in Addressing the Squatter Land Problem in Kenya. Unpublished Masters Thesis, University of Nairobi.
- Childs, P. & Williams, R.J. (1997). *An Introduction to Post-Colonial Theory*. London New York: Prentice Hall, Harvester Wheatsheaf.
- Chirere, M. (2012, 9, Dec). Where is Literature on Land Reform? Available at www.Herald.co.zw/where-is-literature-on-land-reform/. Accessed 20/05/2017
- Fanon, F. (1961). *The Wretched of The Earth*. New York: Grove Press.
- Goffard, C. (2011). *Court Sheds Light on Scary Kenya Gang*. A Hague Tribunal Examines the Secretive Mungiki's Alleged Role in Election Violence. Nairobi: Government Printer.
- Gonye, J. et al. (2012). Representations of the Land Reform Programme in Selected Zimbabwean Short Stories and Mutasa's Sekai, Minda TaveNayo (Sekai, We now Have the Land): A fait accompli? *Journal of Africa Studies and Development* vol.4 (9), pp. 207-217, December 2012
- Institute of Security Studies (Issue 2, April, 2015). East Africa Report: The Nature and Drivers of Insecurity in Kenya. Nairobi: Government Printer.
- Joseph, M. & Lucinda, H. (2001). *The Companion to Southern Literature: Themes, Genres, places, people, movement and motifs*. United States: Louisiana State University.
- Kimenyi, M.S & Ndung'u, S.N (2005). Sporadic Ethnic Violence: Why Has Kenya Not Experienced a Full-blown Civil War? In p/ Collier and N. Sambanis (Eds), *Understanding civil War* (Vol. 1: Africa), World Bank: Washington D.C.
- Maina, M.W. (2015). Land Disputes Resolution in Kenya: A Comparison of the Environment and Land Court and the Land Disputes Tribunal. Unpublished Master's Thesis: University of Nairobi.

- Makunike, B. (2014). Land Reform and Poverty Alleviation in Mashonaland East, Zimbabwe. Philosophiae Doctor Thesis, University of Free State: Bloemfontein.
- Masibo, S. (2015). Uchanganuzi wa Diskosi Za Ardhi Katika Kazi Za Fasihi: Mtazamo wa Waandishi wa Kenya Kati ya 1980-2012. Tasnifu ya Uzamili (M.A) Isiyochapishwa: Chuo Kikuu Cha Moi.
- Muchiri, J. (2016). The Burden of Tribal Clashes Lies Heavily on Kenyan's Hearts. Daily Nation on 3rd July. Nairobi: Nation Media Group.
- M'Ngaruthi, T. K. (2015). Usawiri wa Mwanasiasa wa Afrika katika Ushairi wa Kiswahili. Tasnifu ya Uzamifu (Ph. D) isiyochapishwa: Chuo Kikuu cha Chuka.
- Njogu, K. na Chimera, R. (1999). *Ufundishaji wa Fasihi*. Nairobi: Jomo Kenyatta Foundation.
- Njogu, K. (1997). *Uhakiki wa Riwaya za Visiwani Zanzibar*. Nairobi: Nairobi University Press.
- Njogu, K. et al (2015). *Elections and the Possibilities of Land in Kenya*. Nairobi: Twaweza Communications Limited.
- Nyiri, J.K (2014). The Impacts of Ethnic Conflict on Economic Development: The Case of Post-Election Violence in Kenya, 2007-2008. (M.A) Masters Project: University of Nairobi.
- Nyukuri, B.K. (1997). The Impacts of Past and Potential Ethnic Conflicts on Kenyan's Stability and Development, University of Nairobi: USAID Conference Paper on 10th-12th June.
- Said. E. (1978). *Orientalism*. London: Routledge.
- Tugume, B.G. (2013). A Comparative Study of Human Rights Issues in The Novels of Ngugi Wa Thiong'o, Alex La Guma and Chinua Achebe. Unpublished (M.A) Masters Thesis: Makerere University. Kampala
- TUKI (2014). *Kamusi ya Kiswahili Sanifu*. Kenya: Oxford University Press.
- Walibora, K. (2003). *Kufa Kuzikana*. Nairobi: Longhorn Publishers Limited.
- Wachira, M. (2014). Bonde Hatari Zaidi Kutokana na Silaha Hatari, Siasa na Umaskini. Katika *Taifa Jumapili*, 9th November. Nairobi: Nation Media Group

- Wamitila, K.W. (2003). *Kamusi ya Fasihi Istilahi na Nadharia*.
Nairobi: Focus Publications Limited.
- Wayua, C. (2015). *Causes and Effects of Insecurity in Kenya*.
Available at [Www.Zakenya.Com/Politics/Causes-And-Effects-Of-Insecurity-In-Kenya.Html](http://www.Zakenya.Com/Politics/Causes-And-Effects-Of-Insecurity-In-Kenya.Html). Accessed On
27/06/2017